

**«ԷՐԵՐՈՒՆԻ»: ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՆ ՈՒ
ԿԵՐՊԱՐԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ***

Ժաննա Բեգլարյան

ԱրՊՀ

Պատմական հավանականության խոր զգացողությունն իր առավելագույնս դրսևորումն է ստանում Հ. Խաչատրյանի երկրորդ վեպում՝ «Էրեբունիում»¹, որը փաստորեն հեղինակի առաջին ավարտուն երկն է, որքանով որ 1967 թվականին լույս տեսած «Տիգրան Մեծի» առաջին մասը ենթարկվում է վերանշակումների և ամբողջացման: Երկը («Էրեբունիում») դրական արձագանքներ է ունենում ընթերցողների ու գրական հասարակայնության շրջանում: Սրան նպաստում են գրքի նկարչական ձևավորումը (նկարիչ՝ Միհրան Սոսոյան) և իր ժամանակի համար շքեղ հրատարակությունը, որը համընկնում է Երևան-Էրեբունիի հիմնարկման 2750-ամյակին նվիրված տոնական միջոցառումներին: Գիրքն ինքնատիպ նվեր էր հայոց վերջին մայրաքաղաքի՝ Երևանի հորելյանին: Ճշմարտությունը պահանջում է նշել, որ «Էրեբունիում» դեռ այն երկը չէ, որտեղ բացահայտվում են հեղինակի գրողական տաղանդի բոլոր հնարավորությունները: «Էրեբունիում» նյութի արտացոլման եղանակների ու կերպերի որոնման ընթացք է:

Վեպի գործողությունները տեղի են ունենում մ.թ.ա. 8-րդ դարում, Ուրարտու-Բիայնայի Արգիշտի Առաջինի (786-764) թագավորության տարիներին՝ պատմական մի ժամանակաշրջան, որի մասին պատմանյութը թեև սակավ չէ, բայց ժամանակի քաղաքական, սոցիալ-հասարակական, մշակութային դաշտի գեղարվեստական յուրացման համար գրողը մեծապես պիտի ապավիներ իր երևակայությանը: Եթե հաշվի առնենք, որ Հ. Խաչատրյանի բոլոր պատմավեպերը գիտական խոր ուսումնասիրությունների ու գրողական վառ երևակայության համադրումներ են, ապա «Էրեբունիում» էլ գրողի ջանքերը բացահայտ են:

Արգիշտիի ժամանակաշրջանից պատմությանը հայտնի տարեգրությունը Վանի ժայռի վրա փորագրված «Խոռխոռյան» կոչվող տարեգրությունն է՝ բաղկացած 400 տողից, ուր խոսվում է Առաջավոր Ասիայի մեծ նվաճողի՝ Արգիշտիի արշավանքների մասին: Փաստորեն Մենուայից հետո Արգիշտին շարունակում է հոր արտաքին և ներքին քաղաքականությունը՝ Ուրարտու-Բիայնային միացնելով նոր տարածքներ, երկիրը

*Յողվածը ընդունվել է 07.12.12:

Յողվածը տպագրության է երաշխավորել ԱրՊՀ հայ գրականության և լրագրության ամբիոնը:

¹ Հ. Խաչատրյան, «Էրեբունի», Երևան, 1968:

հզորացնելով ռազմականապես և տնտեսապես: Ուրարտական պետության հիմնական մաս են դառնում Արարատյան դաշտը, Սևանա լճի հյուսիս-արևմտյան ափը: Բնականաբար, սկսվում է նվաճված տարածքների տարբեր ցեղախմբերի միաձուլումը, այսինքն՝ հայ ժողովրդի ձևավորման ընթացքը: Մ.թ.ա. 782թ. այսօրվա Երևանի հարավ-արևելյան շրջանում՝ Արինբերդ կոչվող բլուրում կառուցում է իր հզոր քաղաք-ամրոցը՝ Էրեբունին: Էրեբունիից հետո Արգիշտի Առաջինը Արաքսի ձախ ափին կառուցել է տալիս երկրորդ քաղաք-ամրոցը, այն իր անունով կոչում է Արգիշտիխինիլի. հետագայում այն ստանում է Արմավիր անունը: Այս երկու քաղաք-ամրոցները դառնում են Ուրարտական պետության հյուսիսային մարզերի վարչական, ռազմական ու տնտեսական խոշոր կենտրոններ¹:

Յ. Խաչատրյանի վեպի հիմնանյութը Էրեբունիի հիմնարկման և Բիայնայի փառքի քաղաք հռչակելու պատմությունն է: Ակադեմիկոս Ս. Արզումանյանը «Էրեբունին» պայմանականորեն է պատմավեպ համարում, որքանով որ այնտեղ պատմանյութը սահմանափակվում է Արգիշտի Առաջին արքայով և ուրարտական դիցարանի Խալդ, Թեյշեբա, Շիվինի, Իվարշա աստվածներով²:

Վեպում ակնհայտորեն դրսևորված են սոցիալիստական ռեալիզմի գեղագիտության արտահայտություններ: Մի կողմ թողնելով Ուրարտական ստրկատիրական պետության նվաճողական քաղաքականության գեղարվեստական յուրացումը՝ գրողը Արգիշտի Առաջինին վեր է հանում որպես կառուցող ու խաղաղ գոյատևման գաղափարախոս-գործչի: Վեպը, որ բաղկացած է տասներկու սյունից, և յուրաքանչյուր սյուն իր խորհրդանշական վերնագիրն ունի, բացվում է Արգիշտի արքայի՝ «Բիայնայի զավակներին»³ հղված պատգամով: Գրողը վեպում նրբանկատորեն խուսափում է «ժողովուրդ» բառի օգտագործումից: Անհրաժեշտության դեպքում դիմում է «ամբոխ» բառին⁴:

Իր խոսքի հանդիսավորությամբ և վսեմությամբ ի՞նչ է պատգամում Արգիշտին Բիայնայի զավակներին. «...Սովորեցեք ջրանցքներ ու պալատներ կառուցել, սովորեցեք մշակել հողը, քաղցրահամ դարձնել խաղողի ողկույզները... Հայկա բոլոր զավակները, թռռները, ծոռները և նրանց որդոց-որդիները պարտավոր են պաշտել շինարարության աստ-

¹ Ըստ Հ. Ժամկոչյանի «Հայ ժողովրդի պատմության», Երևան, 1963, էջ 62-64:

² Ս. Արզումանյան, «Սովետահայ վեպը», հատ. IV, 1990, էջ 477-489:

³ Հ. Խաչատրյան, «Էրեբունի», էջ 9:

⁴ Նոյն տեղում, էջ 123:

ծուն՝ Իվարչային: ...Պրկած պահենք մեր աղեղները, քանի դեռ նետեր կան աշխարհում, բայց բրիչով կերտենք մեր փառքը: Ասորական նետերը կարող են մեր սիրտը խոցել, բայց՝ ոչ մեր տաճարները... Բիայնա երկրի յուրաքանչյուր գերդաստան պետք է ունենա առնվազն մի շինարար»¹: Ի նշանավորումն Ասորեստանի դեմ տարած հաղթանակի (երեբունի՝ նշանակում է հաղթանակ - *ծանոթ. ժ.Բ.*) և ի հավաստումն արքայի պատգամի, սկսվում է նոր քաղաք-ամրոցի՝ Էրեբունիի կառուցումը:

Էրեբունիում գործողությունների խիտ ծավալումներ ու երկարաշունչ նկարագրություններ չկան: Սյուն առ սյուն գրողն ստեղծում է զուգահեռներ, համալրում վեպի կերպարային համակարգը: Վիպման զարգացումը հիմնականում առաջ է ընթանում տրամախոսություններով, ինչը վիպմանը թատերգությանը բնորոշ խաղացկուն ոճ ու դինամիկա է հաղորդում: Կերպարներն ամբողջանում են ոչ թե գրողական բնութագրումներով, այլ իրենց մտքի, մտածելակերպի, տրամաբանման, խոսքի միջոցով: Թեև վեպը բացվում է Արգիշտի արքայի պատգամով, գրողը նրան վեպի կենտրոնական դեմք չի դարձնում: Ընդհանրապես, դժվար է վեպի գործող անձերից որևէ մեկին կենտրոնական դեմք դիտարկելը: Կենտրոնում էրեբունիի կառուցումն է, և վիպական ծավալումները պտտվում են գլխավոր նպատակի շուրջը: Գրողն ստեղծում է հանգույցներ, որոնք միևնույն ժամանակ ֆոն են՝ վերհանելու ժամանակի քաղաքական, սոցիալ-հասարակական, մշակութային դաշտը: Քարի հետ աշխատելու հանդարտ ռիթմը փոխանցվում է վիպմանը: Գրողի գրիչը ձեռք է բերում պատմական հեռավոր անցյալի կենսանյութի գեղարվեստականացման հստակություն: Վերջնական հաշվով ընթերցողի առաջ բացվում է վաղնջական ժամանակաշրջանի ամբողջական պատկեր-կերպարը՝ հասարակական կյանքի բազմակողմ դրսևորումների փաստարկումներով:

Բիայնան ապրում է խաղաղ շինարարական կյանքով: Նրա հիմնական քաղաքական հակառակորդը Ասորեստանն է, որի թագավոր Սալմանասարը Բիայնայի ներքին խաղաղությունը պղտորելու համար նենգ ճանապարհներ է որոնում: Ստեղծվում է Սալմանասար-Շամիրամ-Արգիշտի գիծը: Արգիշտի-Սալմանասար բախումը ներքին տարողունակություն է ձեռք բերում: Դա ուժեղ և թույլ կողմերի բախում է: Թույլ կողմը, չկարողանալով բացահայտ առճակատման գնալ, դիմում է խարդախության: Ուժեղ կողմն ազնվագարն է ու արդար: Այս գծի կրողը վեպում բիայնացին է՝ հանձինս Արգիշտիի և մյուսների: Ասորի Սալմանասարը հակառակորդի

¹ Հ. Խաչատրյան, «Էրեբունի», էջ 10:

դեմ կարող է օգտագործել նույնիսկ սեփական քրոջը՝ նրան հրելով վտանգներով լեցուն ճանապարհ: Նա գեղեցկուհի քրոջը՝ Շամիրամին, մանկուց որպես Բիայնայի թշնամի է դաստիարակում՝ Արգիշտիին վերացնելու համար: Շամիրամը խելացի է, ճարպիկ, նպատակասլաց: Նա կարողանում է մտնել Բիայնա, խուսափել հետապնդումներից, հասնել Էրեբունի: Ի վերջո իր մտադրություններով բացահայտվում է և դաժանորեն պատժվում Արգիշտի արքայի կողմից: Բիայնայի ծաղկունը նոր պատերազմական ընդհարումների պատճառ է դառնում. «Մարերը և Բիայնայի բոլոր թշնամիները սկսել են տեսնել մեր հուշասյունները: Նրանք նախանձում են և գազազում, որ մեր տերության մեջ այնքան շատ ենք կառուցում»¹: Վեպում պատերազմական բախման նկարագրությունը չկա: Պատերազմի ընթացքի մասին ընթերցողը ծանոթանում է մարդկանց մեջ պտտվող լուրերով: Յուրաքանչյուր բիայնացի նախ շինարար է, հողագործ, արարող՝ ընդհանրապես ու անհրաժեշտության դեպքում՝ նետ ու նիզակով իր տան ու երկրի խաղաղության պաշտպանը: Սա վեպի գործող անձերից շինարար Արմենակի հաստատուն կեցվածքն է. «Ասորիները չեն կարող գրավել Բիայնան: Կռվի ժամանակ բոլոր շինարարները նետ ու նիզակ կվերցնեն: Բիայնացիք քաջ են, նրա ապագա շինարարները չեն զրկվի քաջությունից»²:

Արմենակին գրողը վիպական գործողություններ է բերում վեպի սկզբից և գիծը շարունակում մինչև վեպի ավարտը: Արմենակը քարագործ է, վարպետ Ամասիայի սիրելի ու հմուտ աշակերտը: Նա վեց տարի դպրանոց է հաճախել, նրա շինարարական հմտությունների հիմքում ընկած է գիտելիքը: Ամասիայի մահից հետո նա է դառնում Էրեբունիի գլխավոր շինարար-վարպետը: Նրա գործը ձեռքերով ու մտքի թռիչքով է կերտվում Արգիշտի արքայի հուշասյունը, քարե խողովակներով Մեծ ապառաժից ջուրը հասցվում Էրեբունիի միջնաբերդը: Վեպում գործածված չէ «հայ» բառը: Սակայն Արմենակի ընտանիքն ակնհայտորեն վեր է հանված որպես հայկական ավանդական սրբություններով ու սովորություններով շնչող տիպիկ հայ գերդաստան: Ստեղծելով Արմենակ-Գիսակ գիծը, հյուսելով նրանց սիրո, ամուսնության, Էրեբունիում տուն կառուցելու և առաջին Էրեբունցի դառնալու պատմությունը՝ գրողը հավաստի գույներով վերականգնում է իր ժամանակից շուրջ երկու հազար յոթ հարյուր հիսուն տարվա հեռավորություն ունեցող հասարակական կեցության նրբերանգները՝ այժմեական գույներ հաղորդելով դրանց: Հայր-որդի-եղ-

¹ Հ. Խաչատրյան, «Էրեբունի», էջ 175:

² Նույն տեղում, էջ 16:

բայր-մայր հարաբերություններում իշխողը նվիրվածությունն ու սերն է, փոխադարձ պարտավորվածությունը: Հոգեբանական խորքով, հավաստիությամբ ու արդիական հնչողությամբ այս գիծը թերևս վեպի լուրջ նվաճումներից է: Երազուհի-Արմենակ (մայր և որդի) հարաբերությունները սրբագործվում են մոր նվիրական զգացմունքներով: Մայրն ամեն օր պետք է սպասի որդուն, եթե չպահեց ճամփան, որդին չի վերադառնա: Այս համոզմամբ է Երազուհին ապրում կյանքում: Նա բնավորության անհատականություն ունեցող ու կենդանի գույներով շնչող կերպար է: Որպես հայ մոր և կնոջ տիպականացված կերպար՝ աժմենական է բոլոր ժամանակների մեջ: Երազուհու ամուսինը՝ Սլկունին և որդին՝ Մանավազը, զինվորականներ են: Երկրի ներքին խաղաղությունը ոչինչ չի ասում Երազուհուն: Թշնամին ամեն բոպե կարող է խախտել այդ խաղաղությունը: Մոր և կնոջ տագնապող սիրտը շատ կցանկանար, որ Սլկունին ու Մանավազը ևս Արմենակի նման շինարարներ լինեին, որովհետև Երազուհին համոզված է, որ նիզակ բռնողը նիզակով էլ սպանվում է: «...Քանի աշխարհում նետ ու նիզակ կա, տղաս, ոչ մի մայր չի կարող հանգիստ լինել», - ասում է Արմենակին¹:

Հոգսերի, սպասումների ու մորմոքների մեջ տարիների ընթացքում Երազուհու ձիգ մեջքը կորանում է, սակայն որպես ընտանիքի խնորիչ ու հենասյուն, նա պարտավորված է բոլորի առաջ: Մորմոքում է, որ Մանավազը ժառանգ չունի, Արմենակին միայն աղջիկներ են ծնվում: Երազուհու ներաշխարհը փոթորկվում է, Սլկունու և Մանավազի զոհվելուց հետո աշխարհի լույսը փոխվում է գորշության: Սուսի տաճարում նրա աղոթքը ցավագին բողոք-խնդրանք է. «Ես էլ չեմ գա քեզ մոտ, Իվարչա, հովանավոր եղիր իմ Արմենակին: Նա է մնացել միակ Սլկունի այրը: Ես գիտեմ, որ դու զորություն ունես: Ինչո՞ւ խորհրդի չես նստում Բիայնայի բոլոր աստվածների հետ, ինչո՞ւ քո բրիչը այնքան ուժ չունի, որ փոխարինի բոլոր նիզակներին: Ես աղերսում եմ քեզ, բրիչներ դիր բոլոր մարդկանց ձեռքին՝ և՛ բիայնացիների, և՛ Բիայնայի բոլոր թշնամիների: Թող մարդիկ միայն շենքեր կառուցեն և հող մշակեն»²: Էրեբունիի մարդահամարին Երազուհին քար չի նետում նախատեսած փոսի մեջ: Եթե չկան ամուսինն ու որդին, չկա նաև ինքը: Նա ամուսնու ու որդու բաժին քարերը պահում է ծոցում, սրտին մոտ, եթե հնար ունենար, կպահեր սրտի մեջ ու քանի ապրում է, կջերմացներ իր սրտի բաբախյունով: Երազուհին հայ սգակիր մոր մորմոքի խորքն ու խորհուրդն իր մեջ ներառած կայացած ու ան-

¹ Հ. Խաչատրյան, «Էրեբունի», էջ 42:

² Նույն տեղում, էջ 253:

բողջական կերպար է հեղինակի ողջ կերպարային համակարգում, թերևս ամենակայացածը «Էրեբունիի» կերպարներում:

Երագուհու ընտանիքի առաջ պարտավորվածության ժառանգողը Արմենակն է: Արմենակը ոչ միայն հմուտ քարագործ է, այլև հողի մշակ ու այգեգործ: Նա պետք է շեն պահի Կորեկավանի հայրական տունը և շարունակի կառուցել Էրեբունին: Արմենակը վեհանձն է և մարդասեր: Նա ազատ է արձակում ասորուհի Շամիրամին, թողնելով, որ Շամիրամն ինքը տնօրինի իր ընտրած ճանապարհը: Անընտանիք ու անժառանգ վարպետ Ամասիան իր կյանքի վերջին օրերն անց է կացնում Արմենակի տանը՝ նրա խնամքի ու հոգածության ներքո:

Վեպում բիայնացիք վեր են հանված որպես Հայկա և Արամա սերունդ: Նրանք ազատատենչ են, արարող, հողի պաշտամունք ունեն, դժվար պահերին հենվում են հենց զենքի ուժին ու ապավինում իրենց հովանավորող աստվածներին: Գրողի գաղափարաբանական հիմնական շեշտադրումը արարունով հավերժելու փիլիսոփայությունն է: Այս փիլիսոփայության կրողը նախ և առաջ Արգիշտի արքան է: Արգիշտին, որ վիպական դրվագներում երևում է իր պատգամներով, հրովարտակներով, քարե պնակիտների վրա ապագային հղած արձանագրություններով, մշակութային ձևավորված ժառանգության կրողը, գնահատողն ու զարգացնողն է: Որպես ռազմականապես կայացած տերության արքա՝ նա մշակութային հստակ քաղաքականություն ունի: Արգիշտին պետական խոր մտածողության տեր այր է: Ոգեկոչելով աշխատանքն ու շինարարությունը՝ չի ժխտում ռազմական հզորության ուժը: Վեպի բազմաթիվ դրվագներում հեղինակը վեր է հանում Արգիշտի արքայի մտքի խորությունն ու ժամանակի իրադարձությունների գնահատման սթափությունը: Նա գործում է ոչ միայն ի նպաստ ներկայի: Նա գալիքի մունետիկն է: Հանդգված է. «...Բիայնայի աստվածներն ինձ հավաստում են, որ հազար տարի հետո Բիայնայի և աշխարհի բոլոր կողմերից մարդիկ կգան Էրեբունի՝ տեսնելու և սովորելու համար: Աստվածներն ինձ հավաստում են, որ հազար տարի հետո Էրեբունին կլինի շինարարների ամենամեծ քաղաքն աշխարհում¹»:

Գրողը հայկականացնում է պատմական միջավայրը: Բիայնայում արքայական հրովարտակներով ստեղծվում է հողի, ծառի, ծաղկի, բերքի պաշտամունք: Շինարարի կողքին նույն հավատքով շնչավորվում է հողագործը, փառաբանվում նրա աշխատանքն ու աշխատանքի արդյունքը, կազմակերպվում են փառատոներ ոչ միայն աստվածներին՝ Իվարշային և

¹ Հ. Խաչատրյան, «Էրեբունի», էջ 264:

Վանատուրին նվիրված, արքայի հրամանով նռան տոն ու տոնավաճառ է կազմակերպվում Էրեբունիում: Բիայնացիք աստվածություններին նուռ ու խաղող են ընծայաբերում, կազմակերպում գինարբուքի տոներ: Գրողը Բիայնայի դիցարանին խառնում է հայոց դիցարանի ներկայացուցիչներին, Բիայնայի կենցաղավարությունը շնչավորում հայկական սովորություններով: «Եթե չալարես, ջուրը քո ետևից սար կբարձրանա»¹ գլխում արքունի գուսանը վիպում է աշխատանքի ու աշխատասիրության ասքը. Բենի տասներկու որդիներից Յայկին բաժին է ընկնում Քարաստան երկիրը: Լեռների ոգին հուշում է Յայկին, որ եթե ինքը չալարի, օրնիբուն աշխատի, ջուրն իր հետևից կշարժվի, ու Քարաստանը կփոխվի ծաղկաստան-դրախտի: Այդպես էլ լինում է: Յայկի ավանդները շարունակում է նահապետ Արամը: Եվ հրաման է արձակում Արամը. «Թող բոլորն անիծեն նրան, ով Քարաստան երկրի երկնքի տակ ծուլություն կանի: Բոլորը պարտավոր են աշխատել օրնիբուն»²: Քարաստանի կանայք բողոքում են, որ սիրո համար ժամանակ չի մնում: Քարաստանում սիրո ժամանակ է ընտրվում գիշերը. «Յմայիչ է դառնում ցերեկվա հոգնությունից հետո գիշերվա սերը... Գիշերային սիրո ժամերն ուժ էին տալիս մարդկանց ցերեկվա հոգնատանջ աշխատանքը թեթև տանելու համար»³: Գրողն ստեղծում է մարդու և աշխատանքի դաշնության փիլիսոփայությունը:

Բիայնայում ամեն մեկը գիտակցում է իր գործի կարևորությունը և այդ գործի նվիրյալն է: Քաղաքապետ Արծրունի, վարպետ Ամասիա, հիսնապետ Ալկունի, քարագործ Արմենակ, երկաթագործ Կորյուն, արքունի խորհրդական Շատունի և ուրիշներ կերպարային խորք ու բնավորություն են ստանում իրենց գործունեության մեջ: Իսկ նա, ով կեղծարարության է զնում իր կոչման մեջ, պատժվում է աստվածների կողմից, դատապարտվում կործանման: Քրմապետ Կրտսեր Բզնունին ցնորվում է և դատապարտվում մահվան: Թեև վիպական այս գիծը հավաստիություն չի ներշնչում, բայց ակնհայտորեն ընդգծում է գրողի միտումը:

Վեպում բոլոր կերպարները չեն, որ տիպաբանորեն կայացած են ու ամբողջական: Պատմական ժամանակաշրջանին առանձնահատուկ սոցիալական հակադրության գեղարվեստական յուրացման նպատակով ստեղծված են ստրուկներ Վազիկի և Մրջյունի կերպարները: Էրեբունիից փախուստի դիմած հիսուն ստրուկների միջադեպը և նրանց առաջնորդ Քարասիրտի կերպարը զուրկ են հավանականությունից ու իմաստային

¹ Հ. Խաչատրյան, «Էրեբունի», էջ 59:

² Նույն տեղում, էջ 65:

³ Նույն տեղում, էջ 65:

խորքից: Կերպարակերտման մեջ գրողը երբեմն գնում է չափազանցումների: Կերպարի արդիականացման միտումն է, որ դրդում է վաղնջական շրջանում ապրող ներկատան կառավարչի աղջկան՝ Սիրվարդին, վեր հանել որպես բարի, ցավակից, ստրուկի և ազատի միջև տարբերություն չղնող, խորունկ մտքի տեր, համարձակ աղջկա: Քաղաքապետ Արծրունի-Սիրվարդ զուգահեռում աղջիկն այնքան խելացի, տրամաբանական ու համարձակ պատասխաններ է տալիս, որ վերջինս ասում է. «Մնաս հաջողությամբ, կառավարչի աղջիկ, դու տղամարդու չափ խելք ունես»¹: Նույն անհավանական վիճակների մեջ ենք տեսնում Սալմանասարի դեսպան Նոսորին: Արքայազն Ռուսայի հետ դրվագում անհավանականությունը փոխվում է զավեշտի: Գրողական համակրանքի և հակակրանքի ակնհայտ դրսևորումները հատուկ են Հ. Խաչատրյան-գեղագետին: Տուշպայում հայտնված դեսպան Նոսորը ոչ միայն զարմացած, այլև հիացած է Բիայնայի նվաճումներով: Իսկ Տուշպայի ծովակի գեղեցկությամբ ուղղակի զմայլվում է՝ մտածելով. «Այս ծովակն արժե երեք անգամ երեք Ասորեստան»²: Արգիշտի արքան ամիսներով ձգձգում է Նոսորի ընդունելությունը: Ի վերջո արքայի հետ Տուշպայից դուրս հանդիպելու իրավունք է ձեռք բերում արքայազն Ռուսայից՝ թույլ տալով, որ վերջինս որպես ձի հեծնի իրեն: Վեպում բազում են բնավորության անհատականություն ձեռք չբերած կերպարները՝ շինական Հրայր, Լուսնթագ, երեք Շամիրամներ, նահապետ Նասինի, ստրուկների առաջնորդ Քարասիրտ, Մանավազ, Վանուհի և ուրիշներ:

«Էրեբունի» վեպով սկսվում է Հ. Խաչատրյանի գուսանապատումը և շարունակվում մյուս պատմավեպերում: «Ինչո՞ւ Էրեբունիում գարունը կարճ է, աշունը՝ երկար» գլխում³ գրողը կերպավորում է գուսաններ Վինիին, Կունին, ճորոխին, որոնք իրենց բնաշխարհի հմայքը, գեղեցկությունն ու յուրօրինակությունն են վեր հանում հանպատրաստից ասքվիպումներով՝ արժանանալով արքայի հավանությանն ու նվերներին:

«Էրեբունի»՝ իր տասներկու սյուներով շինարար կյանքի ու խաղաղ գոյության գաղափարաբանության հիմն է, կենսունակ կամուրջ՝ ձգված մ.թ.ա. 8-րդ դարի ու ապագայի միջև: Այն արդիական հնչողություն կունենա նաև գալիք ժամանակներում:

¹ Հ. Խաչատրյան, «Էրեբունի», էջ 198:

² Նույն տեղում, էջ 94:

³ Նույն տեղում, էջ 221:

«Эребуни». Историческая эпоха и система образов
Жанна Бегларян
Резюме

В статье рассматривается место романа Айка Хачатряна «Эребуни» в ряду его исторических романов. «Эребуни» - первое завершенное произведение автора, вышедшее в свет в 1968 году. В основе романа лежит история основания Эребуни-Еревана и провозглашения Биайны городом славы. Действие романа разворачивается в 8 веке до н. э. Основной идеологический акцент делается на прославлении мирного строительного труда, совершаемого по твердому убеждению большинства действующих лиц в романе. Состоявшимися образами романа являются царь Аргишти, мастер Амасия, каменщик Арменак, Еразуи, мэр Арцруни, и другие. Роман является живым мостом между 8 веком до н.э. и будущим, овеванным оттенками современности.

Historical Epoch of “Erebuni” and a System of Characters
Zhanna Beglaryan
Summary

The article reveals a position of Hayk Khachatryan’s novel “Erebuni” in the rank of his historical novels. “Erebuni” was the first complete work of the author published in 1968. Basis of the novel lies in the history of Erebuni – Yerevan foundation and Biayna’s proclamation as a glory city. The novel’s action is developed in the 8th century B.C. The basic ideological accent is done on the glorification of the peaceful building work, which is the firm belief of the majority of characters in the novel. The main characters of the novel are the king Argishti, master Amasiya, mason Armenak, Yerazuhi, mayor Artsruni and others. The novel is a living bridge between the 8th century B.C. and the future fanned by modern times shades.